[7] *Василенко А. М.* Історико-правове розуміння діаспор та національних меншин // Науковий вісник Чернівецького університету. – Правознавство. Вип. 402. – 2007. – С. 18-23.

[8] Canada. Government of Canada Website. «Canadian Multiculturalism Act, 1988» // laws.justice.gc.ca/en/C18.7/32217.html.

[9] Canadian Charter of Rights and Freedoms // laws.justice.gc.ca/en/charter/index.html

[10] *Картунов О., Муцький П.* Вказана праця.

[11] *Муцький П. П.* Етнополітичне законодавство: проблеми і перспективи розвитку // Держава і право. Зб. наукових праць. – К.: 1999. – Вип. 3. – С. 91-102. [12]Minority Schools in Albania. P.C.I.J. – 1035. Ser. A/B. № 64. – P. 18.

[13] *Надолішній П. І.* Етнонаціональний фактор адміністративної реформи в Україні: проблеми теорії, методології, практики. – К.: Видавництво УАДУ, 1998. – 264 с.

[14] *Товт М.* Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку). – Ужгород: ІВА, 2002. – 160 с.

Резюме

Обсуждаются возможные пути развития межэтнических взаимоотношений в рамках правовой науки, а также влияние политики поликультурности на примере Канады на формирование этнополитического права. Отмечено, что в Украине, на правовой основе поликультурности должны формироваться как национальная политика, характер и перспективы отношений между государством и национальным меньшинством, так и этнополитическое право со своими национальными особенностями.

Ключевые слова: поликультурность, этнополитическое право, Канада, межэтнические взаимоотношения, национальные меньшинства.

Summary

Possible ways of the development interethnic relationships within the framework of legal science, as well as influence of multiculture policy for example in Canada for forming ethnic political law are discussed. It is noted, that in Ukraine, on legal base of multiculture should be formed national policy and character, prospects of the relations between state and national minority, and also ethnic political law with its own national characteristics.

Key words: multiculture, ethnic political law, Canada, interethnic relationships, national minorities.

Отримано 16.10.2009

О. М. ВОЛКОВА

Олена Миколаївна Волкова, *аспірантка Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*

СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ ПРИРОДНОГО ТА ПОЗИТИВНОГО ПРАВА: СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ ТА КОНЦЕПЦІЇ

Існує цілком очевидна теоретична доцільність виділення двох іпостасей праворозуміння – природно-правового та позитивно-правового. Вона дозволяє згладити гостроту багатьох наукових суперечок і ліквідувати ряд непорозумінь, зокрема у галузі прав особи, що виникають виключно на ґрунті відсутності такого розмежування.

Методологічною основою статті стали праці С. С. Алексєєва, В. Д. Бабкіна, В. А. Бачиніна, В. С. Журавського, В. С. Нерсесянца, М. І. Панова, Н. М. Пархоменко, С. С. Сливки, Л. Л. Фуллера, Р. Циппеліуса та ін.

Найважливішою рисою природного права є його універсальна нормативність, що виявляється в наказовій, зобов'язувальній, імперативній формі його суджень. Ця універсальна наказовість має безособово-авторитарний характер. Тобто, ці норми адресовані

© О. М. Волкова, 2009

до усіх, без винятку правоздатних суб'єктів і закликають відповідати сформульованих у них приписам, тому що ті відповідають вимогам вищої абсолютної справедливості. Ці вимоги категоричні в тому сенсі, що не залишають можливості для сумнівів і коливань. Вони гарантують індивідуальній правосвідомості вищу правоту, якщо її власник буде діяти в належному напрямі[1].

Високо оцінюючи роль природно-правової доктрини у ідеологічному обґрунтуванні та становленні прав людини не можна не зазначити про протистояння, що продовжує існувати донині з боку позитивістського підходу до прав людини. Відповідно до нього, права людини, їх обсяг та зміст визначаються державою, що «дарує» їх людині, здійснюючи таким чином патерналістські функції. Разом із тим відмінності природно-правового та позитивно-правового підходів до природи прав людини потребують внесення певної чіткості. Перш за все обмеження влади держави правами людини не повинно призводити до безмежного зменшення її ролі. Мета природно-правової доктрини – обмежити право держави на свій розсуд визначати об'єм прав і свобод людини[2].

Теоретичний ґрунт для вивчення природного права складався протягом не однієї доби і готували його як стародавні мудреці, філософи, священнослужителі, так і юристи. Так, у літературі розрізняють три системи природного права: деонтологічну, логічну та онтологічну. Деонтологічна система природного права походить від Гуго Гроція. Право він ототожнює зі справедливістю. Причому, справедливість характеризується ним не позитивно, а негативно, як відсутність справедливості. Логічна система природного права походить головним чином від Лейбніца. Для логічної структури науки він вважав необхідною перш за все систему раціональних визначень або «книгу определений в естественном порядке», бо «из определений можно демонстрировать все истины». Отже, він намагався звести все вчення про природне право до системи юридичних визначень. Щодо онтологічної системи природного права, то її прихильником теж був Гуго Гроцій. Він вважав за можливе не лише встановлювати природне право a priori, а й констатувати його a posteriori. Гроцій включав до природного права зародки природності, спільні у людей і тварин, оскільки у нього онтологічний факт боротьби за самозбереження мав характер природного права[3].

Сьогодні природне право розглядають як систему норм і як науку. Причому систему норм і науку слід розуміти у двох аспектах – вузькому та широкому. Результатом такого розуміння автора є чотири різних визначення природного права. У вузькому розумінні природне право як система норм – це сукупність законів Природи і законів біологічного розвитку людини, на основі яких функціонує світ. У широкому розумінні природне право як система норм – це сукупність метафізичних духовно-моральних чеснот, яких повинна дотримуватися людина, підтримуючи онтологічні принципи світопорядку і обґрунтовуючи трансцендентальність власної свободної волі для активного самозбереження у Всесвіті. У вузькому розумінні природне право як наука – це вчення про правову обґрунтованість і про гарантії державного та міжнародного захисту прав людини, нації та інших суб'єктів суспільного життя в чинній політичній системі. В широкому розумінні природне право як наука – це вчення про філософію правової культури, її онтологію та гносеологію, про синергетичні правові процеси, правову красу для обґрунтування свободної волі людини у правовому просторі[4].

Досі не існує єдиної думки стосовно визначення поняття природного права. Так, Р. Циппеліус під природним правом у широкому розумінні розглядає такі принципи обов'язкового порядку, які мають значення незалежно від людської згоди та установлень, отже, незалежно від позитивного права. Але поняття природного права не обмежується лише тими принципами справедливості, які повинні бути для всіх часів і народів. Цим поняттям необхідно також позначити й принципи справедливості, що змінюються. Більш широкі поняттєві можливості має вузьке розуміння природного права, яке наближається до його буквального розуміння. Воно позначає ті принципи справедливості, які начебто випливають з існуючого світового порядку, з природи речей або з природи самої людини[5].

С. С. Алексєєв визначає природне право як вимоги правового характеру, що безпосередньо випливають із життя, із розуму, багато в чому визначаючи мораль та звичаї, є головною підставою для оцінки самого чинного права[6].

Лон Л. Фуллер розуміє під природним правом ідеальну систему права, встановлену Богом, людською природою чи природою взагалі. Ця ідеальна система однакова для всіх суспільств і всіх періодів історії. Її норми можна виявити за допомогою розуму та розмислу. Ухвалені в законодавчому порядку закони, що суперечать цьому ідеалові, є нечинними й не мають моральних підстав претендувати на те, щоб їм підкорялися[7].

Водночас, автор зауважує, що достоїнство теорії природного права полягає в підтриманні віри в можливості людського розуму. А її вадою нерідко ставало перебільшення ролі, яку може відігравати в людських справах раціональність. За допомогою розуму можна сформулювати підставову структуру правової системи, але він не здатний підготувати право до кожного повороту людських справ. За будь-якої правової системи виникатимуть складні та проміжні випадки, для розв'язання яких однаково придатні раціональні та ірраціональні способи[8].

Не на користь природного права свідчать аргументи, що на підставі образу «істинної природи» можна «вивести» з природно-правової точки зору зовсім різні й навіть суперечливі один щодо одного принципи справедливості. Так, існує – нерідко з опертям на реальні факти – природно-правове обґрунтування, як для рівноправ'я, так і для права сильного. Природно-правових обґрунтувань індивідуальної власності існує аж ніяк не менше, ніж обґрунтувань комуністичної власності. Природно-правовим чином однаково виправдовуються як монархія, так і демократія. Навіть тоді, коли природно-правові вчення ґрунтуються на теологічних підставах, розглядаючи світ, як Божий порядок, виведення норм із самих лише фактів все одно видається неможливим адже до цього порядку стосуються як святі, так і злодії[9].

У літературі існує думка, що природне право – це вимоги, що випливають із умов життєдіяльності, природного середовища. Проте, сам автор наголошує на тому, що для надання їм правового характеру, ці вимоги повинні пройти крізь правосвідомість, її культурні коди. Навіть тоді, на думку автора, природне право, як правові вимоги та прообрази юридичних норм, не може бути нормативною основою регулювання поведінки людей, що вимагає загальнообов'язкової нормативності, визначеності та забезпеченості критеріїв поведінки – таких, що дає позитивне право[10].

Але все це не зменшує ролі природного права у соціальному регулюванні. Саме у галузі природного права об'єктивно зумовлені вимоги життя проходять через свого роду «фільтр», де набувають важливий природно-правовий статус, якостей першопочатковості та категоричності, вигляд та силу ідей розуму для того, щоб вже у державно-правовому житті набути категорично імперативного характеру і влитись як основоположні засади в систему нормативного регулювання певного суспільства. Тобто природне право виступає базисною основою позитивного права, свого роду його передосновою[11].

Позитивне право відрізняється від природного тим, що певні норми поведінки створюються людьми та владно затверджуються у суспільному житті в якості постійного та імперативного критерію для обов'язкової поведінки. Вони створюються для того, щоб визначати, що юридично дозволено, а що юридично не дозволено. Отримують зовнішній вираз у вигляді законів, юридичних прецедентів та інших джерел. І хоча автор визнає це утворення штучним, проте, саме воно, на його думку, є постійно існуючим і спрямоване на безперервне вирішення життєвих ситуацій[12].

Якщо звернутись до виникнення позитивного права, то ми побачимо, що воно склалося при переході людства до цивілізації, коли виникли об'єктивізовані основи для свободи окремої людини – поява надлишкового продукту у вигляді приватної власності та відокремлення індивідів. У результаті цього формується позитивне право, як інституційне, зовні об'єктивоване утворення. Процес формування права виявився пов'язаним із розвитком письменності, закріпленням норм та їх реалізацією у письмових документах, так і з розвитком органів влади, набуттям ними нормотворчих та судових функцій. Так, позитивне право саме в силу свого письмового вираження та взаємозв'язку з владою набуває якості інституційності, впливового нормативно-ціннісного регулятора[13].

Певні вимоги про поведінку людей перетворюються у юридичні норми за допомогою певних способів (форм) і набувають публічного характеру. Розрізняють три способи формування та існування позитивного права як публічного явища – інституту дер-

жавного життя: звичаєве право (право, що виражається переважно у звичаях), право суддів (право, що створюється переважно судом), право законодавця (право, що створюється шляхом законодавчої діяльності держави)[14].

Також, у літературі виділяють основні ознаки позитивного права: 1) загальнообов'язкова нормативність; 2) вираження норм у законах та інших джерелах, що визнаються державою; 3) визначеність за змістом (формальна визначеність); 4) забезпеченість державою[15].

С. С. Сливка розглядає позитивне право в аспекті свободної волі. Так, під позитивним правом він розуміє національне право кожної держави, зовнішньою формою якого є нормативно-правові акти, прийняті в законодавчому порядку. Процес прийняття правових норм позитивного права, на його переконання, пов'язаний із певними елементами примусу, заборон, що інколи може мати і суб'єктивний зміст. Автор розглядає свободну волю людини у позитивному праві, яка, на його думку, може здійснюватися шляхом насильства чи ненасильства[16].

Недостатність позитивістських засад виражається в тому, що позитивізм в обох його варіантах – соціально-науковому і легістському – не дає задовільної відповіді на питання права: а) всяка спроба звести право (в дусі соціальних наук) до фактичних регулярностей поведінки ігнорує своєрідність права як структури норм поведінки; б) якщо хтось бажає в дусі легізму зводити всі права до приписів державних законодавців, то залишається питання, на якій підставі слід дотримуватися цих приписів; в) при викладі та розвитку позитивних законів розуміння справедливості відіграє важливу роль. Методологія давно визнала, що відповіді на конкретні правові проблеми взагалі не можна строго вивести з державних законів, що здійснення правосуддя повинне включати оцінки, і зокрема розуміння справедливості[17].

Із критикою поняття позитивного права виступає В. С. Нерсесянц Так, на його думку, позитивістський підхід до проблеми права та держави, трактування права як продукту державної влади виявили обмеженість та формалістичність. Адже, зміст права розглядався поза категоріями моральності, людської гідності, ідей природно-правової доктрини, а головний постулат полягав у підвладності індивіда праву та обов'язкові його дотримуватись. У такому трактуванні права особи також слугували меті підкорення індивіда державі, а не утвердженню пріоритету прав людини по відношенню до останнього[18].

Незважаючи на гнучкість природного права та позитивізму і на всі історичні зміни, яким вони піддавалися, малоймовірно, що їхнє протистояння коли-небудь припиниться, бо для цих напрямів характерна засаднича полярність поглядів. Одна з цих філософських шкіл наголошує на тому, що в праві визначено й встановлено; вона радить нам дивитися на право як воно є, а не тлумачити його відповідно до своїх уявлень про мету, до якої воно прагне чи може прагнути. Друга школа нагадує нам, що встановлене право, якщо дивитися на нього крізь призму часу, неминуче розвивається, і напрямок його розвитку певним чином залежить від глядача, який є одним з учасників визначення цього напрямку. Оскільки обидві поради можуть видаватися доречними в конкретних обставинах людських справ, то, на думку автора, обидві пропонуватимуться і в майбутньому[19].

Дуже доречним буде приведення аналізу природного та позитивного права, де встановлюються їх спільні та відмінні ознаки. Серед спільних ознак виділяється їхня орієнтація на регулювання поведінки людини, підтримання ідеї гармонійності Всесвіту; спільність багатьох моральних норм; відображеність у позитивному праві природноправових принципів та функцій; спільна логіка підтримання світового і державного правопорядку; природне право, як і позитивне не заперечує потреби владних структур; загальнообов'язковість для всіх людей; домінування розуму над волею; природне право є критерієм оцінки позитивного права; природне право заповнює прогалини позитивного права; поведінку людини урешті-решт, визначає не сама людина, а закон – природний або позитивний, – який домінує над нею; поєднання справедливого і законного; природне право у деяких випадках є інтуїтивним позитивним правом[20].

Серед відмінних рис: позитивне право, на відміну від природного права, створила людина; теорія природного права завжди онтологічна, а теорія позитивного права, щонайбільше, намагається випливати з онтології; природне право досконале, вічне, а пози-

тивне – недосконале, короткочасне; частина норм природного права незмінна, а норми позитивного права – змінні, хоча й достатньо консервативні; природне право регулює онтологічні й деонтологічні процеси, а позитивне право – тільки деонтологічні; природне право змінюється повільно, воно еволюціонує, позитивне право змінюється швидко й революційне; не всі норми позитивного права відповідають природному праву, природне право – еталон для позитивного; природне право метафізичне, а позитивне право раціональне; існує надприродне право але надпозитивного права немає; природне право залежить від надприродного, а позитивне від наддержавного (міжнародного) права; для позитивного права важлива елементарна мораль, а для природного – вища мораль; позитивне право заперечує природне, а природне право підтримує позитивне; позитивне право обмежує свободну волю людини; людина є основою позитивного права, а для природного права не тільки людина є основою, а в цілому реальний світ; природне право характеризується синергетичністю, що для позитивного неприпустиме, позитивне право не в силі заборонити евтаназію, а природне право володіє такою силою[21].

Відмінності природно-правового та позитивістського підходів до природи прав людини потребують внесення певної чіткості. Перш за все обмеження влади держави правами людини не повинно призвести до безмежного зменшення її ролі, що є важливою не лише щодо охорони прав і свобод, але і наданні їм законодавчої, тобто загальнообов'язкової, форми. Мета природно-правової доктрини – обмежити владу держави на свій розсуд визначати обсяг прав і свобод. Держава не може не визнавати право на життя, на гідність, на недоторканність особи, житла. І хоча ці права належать людині від народження, «захищеність» їм надається юридичною формою, тобто законом. Тому ці права не можуть бути протиставлені державі[22].

Практика держав, що визнають природно правову доктрину походження прав людини, не відкидає їх позитивного оформлення. І природно-правова доктрина, і позитивістський підхід у сучасному світі не виступають як антиподи, антагоністи. Природно-правова доктрина акцентує джерело походження прав людини як невід'ємних, невідчужуваних якостей. Вона ставить права людини вище держави, її «пафос» направлений на обмеження правами людини тоталітарних зазіхань держави. Разом з тим, не знаходячи закріплення в позитивному законодавстві, права людини виступають невизначено, розмито, що ускладнює здійснення державою функції їх захисту та забезпечення[23].

Дискусії щодо того? яким повинно бути ідеальне сучасне право, донині ведуться у наукових колах. Так, зокрема, заслуговує уваги позиція про «право цивілізованих народів». На думку автора, вираз «право цивілізованих народів» умовний, але воно все ж таки з певною визначеністю зазначає особливості юридичних систем, що існують зараз і що здійснилися як «демократичні» і «правові». Причому реалізувалися в якості реально високозначимої ланки сучасного громадянського суспільства.

Автором виокремлюються три моменти в «праві цивілізованих народів», що з юридичної сторони є найбільш значимими. Перший момент – те, що в цих державах вже відбулася або, принаймні, визначилася перебудова юридичної системи у відповідності із засадами прав людини. Другий момент, що характеризує «право цивілізованих народів» – це центральне положення права як регулятора у суспільстві. Центральне – і з точки зору визнання загальної значимості права в усьому суспільстві, і з точки зору положення права в усьому комплексі інститутів та засобів соціальної регуляції. Третій момент, що характеризує сучасне право, це концентрація в юридичних системах розвинутих демократичних держав оптимальних юридичних засобів та механізмів, досконалих юридичних конструкцій, у тому числі – поєднання «чистих» правових форм з культурою прав людини, а в результаті – явище великомасштабного порядку, що може бути охарактеризоване як процес правової конвергенції[24].

Підводячи підсумок, необхідно визначитись: яка ж з розглянутих концепцій правороз уміння є досконалішою і займає домінантне положення в загальній системі соціального регулювання. З одного боку, в нас є багато аргументів на користь природного права. Серед них: зобов'язувальна форма суджень, що відповідають вимогам вищої абсолютної справедливості; в його основі лежать три системи: деонтологічна, логічна та онтологічна; природне право є системою норм і наукою; під впливом часу природне право змінюється; може виступати підставою для оцінки діючого права; засноване на підтри-

манні віри в можливості людського розуму; є базисною основою позитивного права; заповнює прогалини позитивного права.

До аргументів на користь позитивного права можна віднести такі: спрямоване на вирішення конкретних життєвих ситуацій; є постійно діючим утворенням; має три форми (способи) існування (звичаєве право, право суддів, право законодавця); має ряд обов'язкових ознак (загальнообов'язкова нормативність, вираження норм в законах та інших джерелах, що визнаються державою, визначеність за змістом, забезпеченість державою); створене людиною; швидко змінюється.

Отже, перед нами складається така ситуація, коли, напевне, не варто визначати, яка з концепцій – природне чи позитивне право є досконалішою і яка повинна займати домінуюче місце. Адже, ми бачимо безліч аргументів на користь, як позитивного, так і природного права. Тому завданням сучасної науки буде знайти поки не існуючу ідеальну систему, яка б стояла над усіма відомими проявами права, втілюючи в собі їх переваги. Оскільки кожна з досліджуваних концепцій має свої вади і переваги, то доцільно буде використовувати кожну, залежно від ситуації, де вона буде ефективнішою.

---

[1] *Бачинін В. А.* Філософія права: Підручник. –К.: Ін Юре, 2003. – 472 с. – С. 355.

[2] *Нерсесянц В. С.* Правовое государство, личность, законность. М. – 1997. – – 138 с. – С. 86-87.

[3] Антологія української юридичної думки. В 6 т./ Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін., Т. 1. – К: Видавничий Дім «Юридична книга», 2002. – 568 с. – С. 498-500.

[4] *Сливка С. С.* Природне та надприродне право: У 3-х частинах. – Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд. – К.: – Атика, 2005. – 224 с. – С. 11-12.

[5] *Циппеліус Р.* Філософія права: підручник: Пер. З нім. – К.: Тандем, 2000. – 300 с. – С. 92-93.

[6] *Алексеев С. С.* Право: азбука- теория – философия: опыт комплексного исследования. – М.: «Статут», 1999. – 712 с. – С. 31.

[7] *Фуллер Лон Л.* Анатомія права: Пер. з англ. Н. Комарова. – Наукове видання. – К.: Сфера, 1999. – 144 с. – С. 141.

[8] Там само – С. 141-142.

[9] *Циппеліус Р.* Філософія права: підручник: Пер. з нім. – К.: Тандем, 2000. – 300 с. – С. 100-101.

[10] *Алексеев С. С.* Право: азбука- теория – философия: опыт комплексного исследования. – М.: «Статут», 1999. – 712 с. – С. 271-272.

[11] Там само. – С. 420-421.

[12] Там само. – С. 32.

[13] *Алексеев С. С.* Философия права. – М.: Издательство НОРМА, 1999. – 336 с. – С. 29-30.

[14] *Алексеев С. С.* Право: азбука- теория – философия: опыт комплексного исследования. – М.: «Статут», 1999. – 712 с. – С. 35.

[15] Там само. – С. 37.

[16] *Сливка С. С.* Позитивістські концепти: філософсько-правовий аналіз. – Л.: ЛьвДУВС, 2006. –160 с. – С. 25.

[17] *Циппеліус Р.* Філософія права: підручник: Пер. з нім. – К.: Тандем, 2000. – 300 с. – С. 76-77.

[18] *Нерсесянц В. С.* Правовое государство, личность, законность. – М.: 1997. – 138 с. – С. 88.

[19] *Фуллер Лон Л.* Анатомія права: Пер. з англ. Н. Комарова. – Наукове видання. – К.: Сфера, 1999. – 144 с. – С. 144.

[20] *Сливка С. С.* Природне та надприродне право: У 3-х частинах. – Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд. – К.: Атика, 2005. – 224 с. – С. 11.

[21] Там само – С. 12.

[22] *Нерсесянц В. С.* Правовое государство, личность, законность. – М.: 1997. – 138 с. – С. 87.

[23] Там само. – С. 88.

[24] *Алексеев С. С.* Тайна права. Его понимание, назначение, социальная ценость. – М.: НОРМА, 2001. – 176 с. – С. 143-144.

Резюме

В статье проведен анализ позитивных и негативных сторон естественно-правового и позитивного правопонимания и осуществлен поиск идеальной системы, объединяющий положительные моменты обеих концепций.

Ключевые слова: Ключевые слова: права человека, социальные права, правопонимание, естественное право, естественно-правовое понимание, позитивное право, позитивно-правовое понимание.

Summary

In the article the analysis of positive and negative sides of absolute law and positive rights understanding is conducted and the search of the ideal system, uniting the positive moments of both conceptions, is carried out.

Key words: human rights, social rights, legal understanding, absolute law, natural legal understanding, positive law, positive legal understanding.

Отримано 10.09.2009

Г. М. ГРАБОВСЬКА

Ганна Миронівна Грабовська, *викладач Тернопільського національного економічного університету, здобувач Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ В ПЕРІОД ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Освіта – один із пріоритетних напрямків розбудови сучасної держави. Це постійно наголошують державні діячі під час проходження круглих столів та організованих форумів із питань впровадження у сферу освіти Болонського процесу. Сучасне українське суспільство усвідомлює необхідність використання новітніх засобів освітньої діяльності, водночас, за жодних умов не потрібно забувати про цінність освітньої правової спадщини попередніх поколінь, зокрема державного будівництва освітньої галузі Західноукраїнської Народної Республіки. На жаль, питання української освіти цього періоду не достатньо висвітлене в науковій літературі, бо часто, висвітлюючи питання української національної революції, науковці заменшували роль Західноукраїнської Народної Республіки в становленні Української держави, яка в процесі формування правової бази значну увагу приділяла освітній сфері.

Освітні процеси поряд з соціально-економічними та суспільно-політичними становили зміст національно-державного відродження, яке, у свою чергу, є складовою частиною універсального явища – національного державотворення. Актуальність дослідження даного періоду державного будівництва загалом та освіти зокрема, визначається важливістю з'ясування національно-освітніх ідей, процесу формування органів управління освіти та вивчення основних напрямків здійснення державної освітньої політики ЗУНР.

Окремі аспекти правових основ освітньої діяльності ЗУНР у своїх працях розкривали Ж. Дзейко, О. Вівчаренко, І. Курляк, Б. Тищик, Б. Ступарик, Н. Чеботок, В. Чехович. Першоджерелами у дослідженні даної теми є архівні документи, накази, розпорядження, які створюють передумови всебічного розкриття державного підходу щодо формування органів освіти та етапів розвитку даної сфери.

На початковому етапі розбудови національної системи освіти 6 листопада 1918 р. законодавчим органом Українською Національною Радою було створено вищий виконавчо-розпорядчий орган держави – Державний Секретаріат, до складу якого входив Державний секретаріат освіти і віросповідання. Його очолив С. Смаль-Стоцький (тимчасово – О. Барвінський), взявши на себе обов'язок суттєвої реорганізації системи освіти. Після переїзду уряду до Станіслава освітній орган очолив д-р А. Артемович, а з 17 квітня 1919 р. А. Крушельницький.

© Г. М. Грабовська, 2009